

MANJŠA RIMSKA NASELJA NA SLOVENSKEM PROSTORU

MINOR ROMAN SETTLEMENTS IN SLOVENIA

Uredniki / Edited by:
Jana Horvat
Irena Lazar
Andrej Gaspari

Zbirka / Series
Uredniki zbirke / Editors of the series

OPERA INSTITUTI ARCHAEOLOGICI SLOVENIAE 40
Jana Horvat, Andrej Pleterški, Anton Velušček

Jana Horvat, Irena Lazar,
Andrej Gaspari (ur. / eds.)

MANJŠA RIMSKA NASELJA NA SLOVENSKEM PROSTORU
MINOR ROMAN SETTLEMENTS IN SLOVENIA

Recenzenta / Reviewed by
Prevod / Translation
Jezikovni pregled / Language Editors
Tehnična ureditev / Technical Editors
Oblikovanje ovitka /
Front cover design
Priprava slikovnega gradiva /
Preparation of illustrations
Prelom / DTP
Založnik / Publisher
Zanj / Represented by
Izdajatelj / Issued by
Zanj / Represented by
Tisk / Printed by
Naklada / Print run

Janez Dular, Ivan Šprajc
Andreja Maver, Meta Osredkar, Gregor Pobežin, Lucija Jelenko
Urška Kosec, Špela Križ, Jana Volk, Terry T. Jackson
Andreja Dolenc Vičič, Mateja Belak

Tamara Korošec

Drago Valoh, Mateja Belak
Mateja Belak
Založba ZRC
Aleš Pogačnik
ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo
Anton Velušček
Present d. o. o., Ljubljana
500 izvodov / copies

Izid knjige sta podprla /
Published with the support of

Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS (Slovenian Research Agency),
Znanstvenoraziskovalni center SAZU (Research Centre of the Slovenian Academy
of Sciences and Arts)

Ljubljana 2020; prva izdaja, prvi natis / first edition, first print

Prva e-izdaja knjige (pdf) je pod pogoji licence Creative Commons 4.0 CC-BY-NC-SA
prosto dostopna tudi v elektronski obliki (pdf) / First e-edition of the book (pdf) is freely
available in e-form (pdf) under the Creative Commons 4.0 CC-BY-NC-SA.

DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610502586>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

904(497.4-2)«652»

MANJŠA rimska naselja na slovenskem prostoru = Minor Roman settlements in
Slovenia / uredniki, edited by Jana Horvat, Irena Lazar, Andrej Gaspari ; [prevod
Andreja Maver ... et al.]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2020. - (Opera
Instituti Archaeologici Sloveniae, ISSN 1408-5208 ; 40)

ISBN 978-961-05-0257-9
1. Vzp. stv. nasl. 2. Horvat, Jana, 1959-
COBISS.SI-ID 303610624

ISBN 978-961-05-0258-6 (pdf)
COBISS.SI ID 303643904

Raziskava je vključena v program (P6-0064 (B)), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike
Slovenije iz državnega proračuna. / The authors acknowledge the financial support from the Slovenian Research
Agency (research core funding No. P6-0064 (B)).

© 2020, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Založba ZRC

**MANJŠA RIMSKA NASELJA
NA SLOVENSKEM PROSTORU**

**MINOR ROMAN SETTLEMENTS
IN SLOVENIA**

Uredniki / Edited by

Jana Horvat

Irena Lazar

Andrej Gaspari

LJUBLJANA 2020

VSEBINA / CONTENTS

Predgovor / Preface (Jana HORVAT, Irena LAZAR, Andrej GASPARI)	7
<i>Fluvio Frigido, Castra</i> – Ajdovščina (Tina ŽERJAL, Vesna TRATNIK)	9
<i>Fluvio Frigido, Castra</i> – Ajdovščina. Raziskave / Investigations 2017–2019 (Maruša UREK, Ana KOVAČIČ)	47
<i>Ad Pirum</i> – Hrušica (Peter KOS)	61
<i>Longaticum</i> – Logatec (Ahac ŠINKOVEC)	77
<i>Nauportus</i> - Vrhnika (Jana HORVAT)	93
Vipava (Vesna TRATNIK)	113
Gradišče nad Knežakom (Boštjan LAHARNAR, Edisa LOZIĆ, Alenka MIŠKEC)	123
Ulaka (Andrej GASPARI)	141
Ig (Lucija GRAHEK, Anja RAGOLIČ)	173
Mengeš (Milan SAGADIN)	187
<i>Carnium</i> – Kranj (Milan SAGADIN)	201
Šmartno pri Cerkljah (Špela TOMAŽINČIČ, Draško JOSIPOVIČ)	213
Blagovica (Ana PLESTENJAK)	231
<i>Atrans</i> – Trojane (Janja ŽELEZNIKAR, Julijana VISOČNIK)	249
Šempeter v Savinjski dolini (Irena LAZAR)	295
<i>Colatio</i> – Stari trg pri Slovenj Gradcu (Saša DJURA JELENKO)	305
Zagrad (Saša DJURA JELENKO)	325
Slovenska Bistrica (Mira STRMČNIK GULIČ)	339
Ančnikovo gradišče (Zvezdana MODRIJAN)	349
<i>Praetorium Latobicorum</i> – Trebnje (Uroš BAVEC)	363
<i>Romula</i> – Ribnica (Irena LAZAR)	387
Primerjalni pregled manjših rimskih naselij / Minor Roman settlements – comparative overview (Jana HORVAT)	403

PREDGOVOR / PREFACE

Monografija je posvečena manjšim rimskim naseljem, ki ležijo na območju današnje Slovenije. Gre za prehodni in geografsko raznolik prostor, na katerega so segale tri velike upravne enote rimske države: Italija ter provinci Norik in Zgornja Panonija.

Strnjena naselja, ki jih predstavljamo, so po velikosti in pomenu vmesni člen med avtonomnimi mesti in razpršeno poselitvijo podeželja, katere osnova so bile vile rustike. V zadnjih desetletjih je arheologija z velikimi zaščitnimi izkopavanji pridobila obsežne in pomembne nove podatke o tovrstnih naseljih, ki pa do zdaj večinoma še niso bili poglobljeno analizirani in objavljeni. Potreba po zbranem vedenju se je npr. izrazito pokazala v sodelovanju z mednarodno skupino *Adriaticum mare* pri projektu Informatiziranega atlasa antičnega Jadrana (*AdriAtlas*). Tri ustanove, Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo in dediščino Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem ter Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, so leta 2015 dale pobudo, da bi vedenje o manjših naseljih zbrali, ustrezno ovrednotili in dvignili na višjo raven.

Delo je dozorelo v štirih letih. Šestindvajset avtorjev prihaja iz različnih ustanov, od univerz, raziskovalnih inštitutov in muzejev do Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, ali pa gre za posameznike, ki delujejo kot samostojni raziskovalci. V samostojnih poglavjih predstavljajo dvajset naselij različnega tipa in stopnje raziskanosti. Avtorji so najboljši poznavalci oziroma aktivni raziskovalci najdišč, ki jih obravnavajo. Prav za potrebe monografije so se poglobili v primarno dokumentacijo novejših raziskav in poročila, v drobno gradivo in razpršene starejše objave. Zgoščene predstavitve naselij bolj ali manj sledijo skupnemu konceptu. Podatki so umeščeni v prostor, podprti s kartami in načrti, vsebinsko primerljivi in jasno ovrednoteni. Vsako poglavje vsebuje podatke o legi naselja in njegovem antičnem imenu, kratko zgodovino raziskav, morebitno obljudenost lokacije v prazgodovini, predstavitev antičnih literarnih virov in epigrafskih spomenikov. Osrednji del je usmerjen v pregled arheoloških ostankov rimske

The book discusses the minor settlements that dotted the territory of present-day Slovenia in the Roman period. This geographically diverse territory was crossed by important lines of communication and divided between three large administrative units of the Roman state: Italy and the provinces of Noricum and Upper Pannonia.

The compact minor settlements represent a link, in both size and significance, between the autonomous towns and the dispersed settlement of the countryside with countryside villas as its backbone. In recent decades, the large-scale rescue excavations across Slovenia have yielded vast and important data on these minor settlements, though they have for the most part not yet been analysed in detail and published. Clearly, there is a great desire for the information these excavations brought to light, but the consequent knowledge became even more desirable during the collaboration with the international *Adriaticum Mare* group on the *AdriAtlas* or *Computerised Atlas of the Antique Adriatic* project. In 2015, three institutions in Slovenia (Institute of Archaeology ZRC SAZU; Institute for Archaeology and Heritage, Faculty of Humanities, University of Primorska; Department of Archaeology, Faculty of Arts, University of Ljubljana) came together with the shared goal of advancing our knowledge on the minor Roman settlements in Slovenia by appropriately analysing and evaluating the data, new and old.

The book is the result of four years of work and research. Twenty-six authors wrote contributions on individual settlements. They come from different institutions – both universities, research institutes, museums, the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia – and from the ranks of independent researchers, and present twenty settlements of different types and degrees of investigation in separate chapters. The authors are either those with the most in-depth knowledge on a specific site or those who actively investigated it. For the purposes of this book, they examined the excavation records and reports, the recovered small finds and different earlier publications, and presented their results in a comprehensive and clear manner roughly following

dobe: v topografijo, infrastrukturo, stavbe, grobišča in premične ostanke posebnega pomena. Sledijo podatki o statusu naselja, o družbenem položaju posameznih prebivalcev, njihovih administrativnih ali vojaških funkcijah, poklicih in etnični pripadnosti. Poglavje zaokroža oris zgodovinskega razvoja naselja.

Želimo si, da bi delo omogočilo primerjave med posameznimi naselji, da se bodo razjasnila nekatera vprašanja o njihovem gospodarskem in družbenem pomenu ter o njihovi vlogi v poselitveni sliki širšega prostora med Jadranom in Donavo. Predvsem pa si želimo, da bi spodbudilo nove analize in objave gradiva ter bilo z njimi kmalu preseženo.

Radi bi se zahvalili mnogim. Najprej Francisu Tassauxu iz Bordeauxa, duši združenja Adriaticum mare, za prijazno spodbudo. Poleg obeh glavnih recenzentov, Janeza Dularja in Ivana Šprajca, so h kakovosti posameznih besedil mnogo pripomogli številni kolegi, s katerimi so se posvetovali avtorji ali uredniki. Mateja Belak, Andreja Dolenc Vičič, Dragotin Valoh in Tamara Korošec (vsi ZRC SAZU – Inštitut za arheologijo) so poskrbeli za enotno podobo knjige. Prevodi v angleščino so delo Mete Osredkar, Andreje Maver, Gregorja Pobežina in Lucije Jelenko.

Jana Horvat, Irena Lazar, Andrej Gaspari

a common concept. The information they obtained is located in space, illustrated with maps and plans, clearly conveyed and properly evaluated. The presentation of each settlement opens with its location and name in Antiquity, possible habitation traces from prehistory, mentions in ancient literary texts and documents, and recovered epigraphic evidence. The next, main part offers an overview of the archaeological remains from the Roman period: topography, infrastructure, buildings, cemeteries and portable remains of particular significance. This is followed by the information on the status of a settlement, social standing of its inhabitants, their administrative or military functions, as well as professional or ethnical background. All is brought together in an outline of the historical development of each settlement.

It is our wish and aim that the information in this book enables and incites comparisons between individual sites in order to shed light on certain issues pertaining to their economic and social role in the settlement of the wider area between the Adriatic and the Danube. Even more importantly, it is our wish that the book would serve as a stepping stone for further research and better knowledge on the subject.

The book is a result of a concerted effort of authors and numerous other individuals. First of all, our thanks go to Francis Tassaux from Bordeaux, the soul of the Adriaticum Mare Association, for his kind incentive. In addition to the two main peer reviewers, Janez Dular and Ivan Šprajc, numerous colleagues shared their knowledge and offered professional advice to both the authors and the editors. Mateja Belak, Andreja Dolenc Vičič, Dragotin Valoh and Tamara Korošec (all ZRC SAZU – Institute of Archaeology) made sure that the book of numerous contributions functions as a whole. Meta Osredkar, Andreja Maver, Gregor Pobežin and Lucija Jelenko translated the contributions into English.

Jana Horvat, Irena Lazar, Andrej Gaspari

GRADIŠČE NAD KNEŽAKOM

Boštjan LAHARNAR, Edisa LOZIČ, Alenka MIŠKEC

Izvleček

Številne rimske drobne najdbe in osvetlitev kompleksne in strnjene pozidave z arheološko interpretacijo lidarskih podatkov nakazujejo, da je bilo Gradišče nad Knežakom v rimski dobi zelo obljudeno. Načrt in oblika naselbinskega rastra dopuščata domnevo o obstoju naselbine urbanega videza. V tem hipu ni jasen odnos Gradišča do morebitne antične arhitekture ob poti neposredno pod njim, pomen in moč naselbine v pozni rimski dobi pa poudarja tudi gradnja obrambnega stolpa na bližnji vzpetini Reber.

Kontinuiteta in intenzivnost poselitve Gradišča iz železne v rimsko dobo pričata o ekonomski moči prebivalcev, morda delno povezani z neko usmerjeno kmetijsko dejavnostjo. Na to nakazujejo številni sledovi intenzivne rabe tal v neposredni okolici. Podobno kontinuiteto iz železne v rimsko dobo ugotavljamo tudi na nekaterih drugih gradiščih v soseščini. Vendar v tej fazi raziskav ni dovolj jasna dinamika njihove poselitve v celotnem rimskem obdobju. V primeru Gradišča nad Knežakom številne drobne najdbe ne nasprotujejo domnevi, da so arhitekturni sledovi, prepoznani z analizo lidarskih podatkov, predvsem poznorimska gradnja iz druge polovice 3. in 4. st., toda med najdbami so tudi predmeti iz celotnega 1. in 2. st.

Ključne besede: Italija (10. regija), Gradišče nad Knežakom, rimska doba, utrjene naselbine, lidarski podatki, drobne najdbe

Abstract

The multitude of Roman artefacts, as well as the complex and dense architectural remains unveiled by the analysis of the LiDAR data show that the hilltop site above the village of Knežak (Gradišče above Knežak) was intensely populated in the Roman period. The layout of the architectural remains even suggests an urban settlement. It is as yet unclear whether it was associated with possible Roman buildings below the hill, near the routeway, while a tower on the adjacent hill of Reber supports its importance in the Late Roman period. The intensity and continuity of settlement from the Iron Age into the Roman period speak of Gradišče's economic prosperity, which may in part have been due to a specialised agricultural activity. This is suggested by the evidence of intensive land use in the surrounding landscape. A similar continuity has been observed on several other hillforts in the region though there is as yet insufficient evidence regarding the dynamics of settlement throughout the Roman period. For Gradišče above Knežak, there are small finds that date to the 1st and 2nd centuries, but the latest items are from the Late Roman period and suggest that the architectural remains also mainly date to this period, more precisely to the second half of the 3rd and the 4th century.

Keywords: Italy (Regio X), Gradišče above Knežak, Roman period, fortified settlements – hillforts, ALS (Airborne LiDAR) data, small finds

GEOGRAFSKO-PROMETNA LEGA

Arheološko najdišče Gradišče nad Knežakom (tudi Gradišče, Gradišče Knežak, Pod studencem) leži jugozahodno od Knežaka, na vzpetini z ledinskim imenom Gradišče (742 m). Sodi v niz gradišč, ki se vrstijo od južnega zaledja Hruševja mimo Slavine in vzdolž Taborskega grebena, izrazite geografske ločnice med porečjema apnenčaste doline reke Pivke in flišne doline reke Reke, mimo Šembij vse do Trnovega in Sv. Ahaca pri Ilirski Bistrici.¹ Naselbina leži ob južnem robu geološke posebnosti, t. i. knežakega tektonskega okna, kjer krpa rodovitnega flišnega sveta vpada pod apnenčaste plasti in ustvarja strma, ponekod prepadna pobočja.² Gostota in razvrstitev najdišč vzdolž Pivke do Ilirskobistriškega s kvarnerskim zaledjem jasno zarisuje osnovno pot, ki je povezovala tukajšnje naselbine. Ta se je pri prelazu Razdrto (Okra) odcepila od glavne prometnice čez t. i. Iliro-italska vrata proti jugu, v smeri Kvarnerja. V neposredni bližini Knežaka se srečata še dve poti. Prvo, ki je povezovala Tergeste, Divačo, Pivško in prek Javornikov Loško dolino s porečjem Kolpe, je Jaroslav Šašel imenoval japonska cesta. Druga je vodila iz smeri Ljubljane prek Javornikov na Pivško ter naprej v Kvarner.³

TOPOGRAFIJA NAJDIŠČA

Gradišče nad Knežakom leži na enem od vrhov polagoma vzpenjajočega se pobočja, ki vodi iz smeri Šembij proti južnemu robu tektonskega okna pri Knežaku. Severni rob naselbine se tako naveže na strmo, ponekod prepadno pobočje tektonskega okna. Obrambne gradnje v tem delu niso bile potrebne, zahodni, južni in vzhodni rob naselbine pa oklepajo ruševine kamnitega obzidja (*sl. 1*). Gradnja gradišč ob prepadnih strminah in postavitvev obrambne arhitekture na lažje pristopnih smereh sta bili značilnosti tudi sosednjih naselbinskih najdišč Taborskega grebena, kot so Kerin nad Pivko, Šilentabor, Grmada, Gradišče na Čepni in Gradišče pri Šembijah.⁴

Osrednji del naselbine je trikotne oblike oz. oblike krožnega izseka in se deli na širšo severno (obseg 525 m; 1,39 ha) in ožjo južno (obseg 469 m; 0,68 ha) poselitveno teraso, ki ju deli notranji okop (*sl. 1: a*). V tem hipu ni mogoče z gotovostjo trditi, da je bila najprej poseljena severna terasa in se je naselbina razširila proti jugu pozneje. To bi bilo možno, če je zunanji okop latenski, kot domneva Battaglia (glej Zgodovina raziskav). Podobno vprašanje se poraja glede ovalne utrditve in vključitve zahodnega območja (obseg 320 m; 0,6 ha); utrditev je od

¹ Urleb 1975; Horvat 2005.

² Pleničar 1959; Šebela 2005.

³ Šašel 1975, 75, 96; Ciglencečki 1985, 269–270; Gaspari 2020, v tej knjigi.

⁴ Guštin 1978, 102.

SURROUNDING GEOGRAPHY AND COMMUNICATIONS

Gradišče above Knežak (also Gradišče, Gradišče Knežak, Pod studencem) is an archaeological site SW of the village of Knežak, on an elevation known as Gradišče (742 m a.s.l.). It is a hillfort located at the southern edge of a geologic feature known as the Knežak tectonic window, where a patch of fertile flysch is exposed under the limestone strata, creating steep and in places precipitous slopes.¹ It is one in a series of hillforts dotting the landscape from the southern hinterland of Hruševje, past Slavina and along Taborski greben, which is a ridge separating the limestone valley of the River Pivka from the flysch valley of the River Reka, then past Šembije to Trnovo and the hill of Sv. Ahac near Ilirska Bistrica.² The density and distribution of sites here and further on in the hinterland of the Kvarner Bay clearly trace a line of communication. It forked off the main route through the Illyrian-Italic Gate at the Razdrto Pass and headed towards the Kvarner Bay. Two other routes met in the immediate vicinity of Knežak. One led from Tergeste, Divača, the Pivka area, across the Javorniki Hills to the Lož Valley and the Kolpa watershed; Jaroslav Šašel named it the 'Iapodic route'. The other led from Ljubljana across the Javorniki Hills to the Pivka area and again onwards to the Kvarner Bay.³

SITE TOPOGRAPHY

Gradišče above Knežak is sited on a spur of an evenly rising terrain leading from Šembije towards the southern edge of the Knežak tectonic window. The northern edge of the hillfort leans against the steep and in places precipitous slope of the tectonic window, eliminating the need to built ramparts. In contrast, the hillfort's western, southern and eastern perimeter received a stonework rampart. Building hillforts by using precipices and fortifying the rest of the more easily accessible sides with ramparts also characterises the neighbouring sites on the Taborski greben, such as Kerin above Pivka, Šilentabor, Grmada, Gradišče at Čepna and Gradišče near Šembije.⁴

The central part of the hillfort is triangular or segmental in plan. It is divided with an internal rampart (*Fig. 1: a*) into the wider and higher north (circumference 525 m; 1.39 ha) and the narrower and lower south terrace (circumference 469 m; 0.68 ha). It is as yet not clear whether the north terrace was inhabited first and the settlement spread southwards later. This would be possible if the outer rampart were of Late Iron Age date, as Battaglia

¹ Pleničar 1959; Šebela 2005.

² Urleb 1975, 62–71; Horvat 2005.

³ Šašel 1975, 75, 96; Ciglencečki 1985, 275–276; Gaspari 2020, in this book.

⁴ Guštin 1978, 119.

Sl. 1: Gradišče nad Knežakom. Prikaz digitalnega modela reliefa na podlagi lidarskih podatkov (zgoraj) in interpretacija arheoloških sledov (spodaj).

Fig. 1: Gradišče above Knežak. Digital surface model based on ALS data (above) and its archaeological interpretation (below).

jedra naselbine ločena z izrazitim pobočjem oziroma vrtačo (sl. 1: b). Prekinitve v obzidjih večinoma razumemo kot vhode. Glavni in najširši vhod (za tovarne živali in morda vozove) v zunanjem okopu je bil s potjo povezan do prehoda skozi notranji okop. Arheološka interpretacija lidarskih podatkov je razkrila izjemno gosto mrežo, večinoma pravokotnih objektov na obeh poselitvenih terasah. Prepoznaven je raster naselbine, ki smo ga pred tem zgolj slutili v seriji polkrožno potekajočih teras s številnimi poglobitvami in manjšimi kotanjami.⁵ Gre za sledove stavb, ki stojijo samostojno ali pa se povezujejo v skupine in nakazujejo stavbe z več prostori. Na dveh območjih zgornjega dela naselbine zaradi odsotnosti sledov objektov domnevamo obstoj manjših odprtih prostorov, nekakšnih trgov (sl. 1: c). Od gostega rastra s prevladujočo večprostorno zasnovo stavb odstopa skupina podolgovatih in vzporedno potekajočih sledov v severovzhodnem delu spodnje poselitvene terase (sl. 1: d), morda dokaz njihove posebne namembnosti (skladišča?). Pomenljivo je občutno manjše število sledov objektov v dodatno utrjenem zahodnem območju, ki je s pobočjem oziroma vrtačo ločeno od osrednjega dela naselbine (sl. 1: e). Tukaj smemo domnevati delavniško četrt, morda predvsem dejavnosti, povezane z uporabo odprtega ognja (metalurške delavnice, kovačije), ki so bile zaradi nevarnosti požara odmaknjene od najgostejše naseljenega središča, a še vedno sestavni in brani del gradišča.

ZGODOVINA RAZISKAV

TOPOGRAFSKA POROČILA IN SONDIRANJA

Prvi objavljeni opis najdišča Gradišče nad Knežakom najdemo v topografskem pregledu Alfonsa Müllnerja iz leta 1880. Prikazal ga je na dveh skicah, v opisu pa poudarja pomen bližine vodnega izvira ter omenja številne ostanke zidov in keramike v notranjosti naselbine. Med najdbami omenja srebrnik cesarja Avgusta.⁶

V maju istega leta je Ferdinand Schulz poslal Karlu Dežmanu pismo s skico gradišča.⁷ Ta natančneje kot pri Müllnerju označuje dvojni okop na jugu, utrditev dodatnega območja na zahodu naselbine in tudi več podolgovatih vzporednih sledov v severovzhodnem delu spodnje poselitvene terase.

Na Gradišču nad Knežakom je raziskoval Raffaele Battaglia.⁸ Gradišče opisuje kot obsežno naselbinsko območje nepravilne trikotne oblike, ki ga obdaja velik nasip. Tudi on pravilno ugotavlja obstoj dveh vzporednih

presumes (see History of research). A similar question pertains to the curved fortification and extension in the west (circumference 320 m; 0,6 ha); it is separated from the settlement core by a steep slope of a sinkhole (Fig. 1: b). The breaks in the ramparts are for the most part interpreted as entrances. The main and widest entrance (for pack animals and possibly carts) in the outer rampart hosted a path that continued to the inner rampart. In the interior, the archaeological interpretation of the ALS data has revealed a dense network of mostly rectangular buildings on both terraces. It also revealed more clearly the internal layout of the settlement, previously only presumed in the series of terraces with numerous depressions.⁵ These represent the remains of buildings that are either detached or contiguous with two or more rooms. Two areas without buildings on the upper terrace suggest the existence of open spaces or squares (Fig. 1: c). Another particular feature is the group of parallel linear traces in the NE part of the lower terrace that differs considerably from the dense layout of mainly multi-room buildings (Fig. 1: d) and suggests a special function, for example as storage facilities. In contrast to the densely spaced buildings in the central part, the west extension has considerably less discernible building remains (Fig. 1: e); it may have been a workshop area with open fires (metalworkers, blacksmiths) separated from the central area for safety reasons, but still an integral and defended part of the hillfort.

HISTORY OF RESEARCH

TOPOGRAPHIC REPORTS AND RESULTS OF TRIAL TRENCHING

The first description of the hillfort at Gradišče above Knežak is a topographic survey that Alfons Müllner published in 1880. Illustrated with two sketches, his description emphasises the proximity of a water source and mentions numerous remains of walls and pottery finds in the interior of the settlement. Mentioned among the small finds is a silver coin of Augustus.⁶

In the same year, Ferdinand Schulz wrote a letter to Karl Dežman accompanied by a sketch of Gradišče.⁷ The sketch is more precise than Müllner's and marks the double rampart in the south, the fortification of the west extension and also several parallel linear features in the NW part of the lower terrace.

⁵ Urleb 1958–1959a; Urleb 1975, 66; Laharnar 2012, 66–67.

⁶ Müllner 1880, 23, sl. 8–9.

⁷ Pismo Schulza Dežmanu z dne 26. 5. 1880, Arhiv RS, fond Privata A. VIII, Dežman Karl, fasc. 4.

⁸ Battaglia 1927, 107–113.

⁵ Urleb 1958–1959a; Urleb 1975, 66; Laharnar 2012, 66–67.

⁶ Müllner 1880, 23, Figs. 8–9.

⁷ Schulz's letter to Dežman dated 26 May 1880, Archives of the Republic of Slovenia, fond Privata A. VIII, Dežman Karl, fasc. 4.

okopov z vmesno široko teraso (policco), ki brani južno in jugovzhodno, lažje pristopno stran naselbine. Opazil je izrazito preoblikovano površje v notranjosti naselbine in ga povezoval z ostanki zidov, ki so potekali vzporedno s skalnim robom in nasipi gradišča. Mesta, potek in rezultati njegovih sondiranja niso podrobno znani. Ugotovitve povzemamo iz opisov v omenjeni objavi, ki pa žal ni opremljena s slikami in načrti. V zgornjem delu gradišča omenja odkritje zidu z malto, nekaj, kar, kot pravi, skupaj z najdbami rimskih novcev v vrhnjih plasteh priča o poselitvi v rimski dobi. Preostale sonde pa so tako v zgornjem delu gradišča kot na njegovem obodu razkrile zidove v suhozidni gradnji in kamnite ruševine s prazgodovinskimi odlomki (lončenine?) in tudi kakšnim kovinskim predmetom. Več podatkov mu je uspelo zbrati s sondiranjem zunanjega okopa, a kot piše, mu teh sond zaradi prekinitve izkopavanja ni uspelo podaljšati prek notranjega okopa na zgornji del naselbine. Battaglia je izmeril, da je zunanji okop z naklonom 20 stopinj visok 25 m, terasa (polica) za njim pa do notranjega okopa široka 30 m. Skozi zunanji okop je izkopal sedem sond do geološke osnove. Ugotovil je nepravilen potek skalne osnove z izrazitimi poglobitvami, ki jo je prekrivala rdečkasta gruščasta prst. Nanjo je bil postavljen močan, temeljni in do 2 m visok nasip iz apnenčastih blokov, ki je v ruševini prekril tudi večji del notranje terase. Nizek zidec oziroma nekakšno tlakovanje je to teraso ločevalo od notranjega pobočja nasipa. Pod ruševinami okopa na notranji terasi je odkril 50 cm debelo črno plast z odlomki lončenine, nekaj koščenimi predmeti in razsekanimi živalskimi kostmi. Domneval je, da zunanji okop ni ruševina obzidja, saj v njegovi notranjosti niso odkrili nikakršne zidane gradnje. Po njegovem mnenju je okop nasutje, škarpa, ki je bila morda zgrajena ob izravnavi terena oziroma pripravi spodnje naselbinske terase. Battaglia je izrazil presenečenje nad dokaj maloštevilnimi najdbami iz teh sond, izrecno omenja le železno sulično ost in pozno-latensko fibulo vrste Jezerine.⁹ Svoje poročilo sklene z zanimivo tezo, da je bila arhitektura obrambnih gradenj pivško-postojnskih gradišč (omenja bližnje gradišče na Obrobi in Gradu pri Šmihelu pod Nanosom) drugačna od tiste v Istri (omenja gradišče Vrčin pri Vodnjaju¹⁰). Prva gradišča naj bi bila značilna za japonsko območje v mlajši železni dobi in naj ne bi imela obzidij, ampak le nasipe, druga so gradišča Histrov z grajenimi, celo t. i. kiklopskimi obzidji, ki so nastala že v bronasti dobi.¹¹ Danes lahko njegovo trditev glede nasipa na Gradu pri Šmihelu pod Nanosom popravimo, saj je Mehtilda Urleb med zaščitnimi raziskavami dela SZ oboda naselbine vendarle ugotovila ostanke starejše železnodobne obrambne arhitekture, ki je bila morda primerljiva z obzidjem na Cvingerju nad Virom pri Stični in IV. fazo

Raffaele Battaglia investigated the site in the period between the two wars.⁸ He describes Gradišče as a vast settlement area of irregular triangular plan and enclosed with a substantial rampart. He also established two parallel ramparts separated by a wide terrace defending the more easily accessible S and SE sides. He observed a heavily transformed interior, which he associated with the remains of the walls running parallel to the rocky ridge and the ramparts of the hillfort. The exact spots, course and results of his trial trenching are unknown, and references are taken from his publication that unfortunately lacks illustrations and plans. He mentions discovering a mortar-bound wall in the upper part of the hillfort, which he sees as evidence of Roman habitation in addition to the finds of Roman coins in the upper layers of the site. Other trenches in the upper part of the hillfort and on the rampart revealed drywalls and stone ruins with prehistoric fragments (of pottery?) and the scarce metal objects. He was able to gather additional information by trial trenching the outer rampart, though he could not extend these trenches into the interior and across the inner rampart because he had to terminate the investigations. Battaglia established that the outer rampart with the incline of 20 degrees measured 25 m in height, while the terrace between the outer and inner ramparts measured 30 m in width. He dug seven trenches across the outer rampart and uncovering an irregular bedrock with numerous depressions and covered with reddish gravelly soil. Constructed on top of this soil were thick and up to 2 m high foundations of the rampart composed of limestone blocks, which in its dilapidated state covered a large part of the lower terrace. A low wall or a sort of a pavement separated this terrace from the interior slope of the rampart. He found a 50 cm thick black layer containing pottery sherds, bone objects and chopped animal bones under the ruins of the rampart on the lower terrace. He presumed that the outer rampart was not the ruins of the stonework as he found no stone construction at its core; he rather interpreted it as a bank possibly created while levelling or preparing the terrain of the lower terrace. Battaglia was surprised to recover very few small finds in these trenches, of which he only mentions an iron spearhead and a Late La Tène Jezerine brooch.⁹ He concludes his report with an interesting hypothesis that the defensive architecture in the Pivka and Postojna areas (mentioning the nearby hillfort at Obroba and Grad near Šmihel pod Nanosom) differs from that in Istria (mentioning the hillfort at Vrčin near Vodnjan).¹⁰ The former were presumably characteristic of the lapodic area in the Late Iron Age and not enclosed with stonework ramparts, but only earthworks, while the latter are the hillforts of the Istri with stonework (cyclopean fortifications) ramparts

⁹ Battaglia 1927, 111.

¹⁰ Prim. Buršič-Matijašič 1988–1989.

¹¹ Battaglia 1927, 111–113.

⁸ Battaglia 1927, 107–113.

⁹ Battaglia 1927, 111.

¹⁰ Cf. Buršič-Matijašič 1988–1989.

obzidja na Libni,¹² njegovo trditev pa lahko popravimo tudi glede nasipov na Obrobi, saj so bržkone iz bronaste oziroma pozne bronaste dobe.¹³

Urlebova poroča, da so na Gradišču med obema svetovnima vojnama marsikatero jamo s poudarjenim robom, kot imenuje sledove stavb, prekopali razni amaterji. Sama pa je v eni od njih izkopala sondo in odkrila odlomke rimske keramike, živalske kosti, železne žeblice in koščke stekla.¹⁴

POSAMEZNE NAJDBE

Od sredine osemdesetih let 20. stoletja so na Gradišču nad Knežakom veliko najdb našli z iskalnikom kovin. Med njimi izstopa novčna zakladna najdba 386 rimskih republikanskih asov iz sredine 2. st. pr. n. št., ki so jo odkrili avgusta 1986. Depo je bil v jugo-jugovzhodnem delu gradišča, približno 10 m od zunanjega nasipa. Novci so bili položeni v jamo premera 30 cm, ki je bila obložena z apnenčastimi, kot pest velikimi kamni, in pokrita s kamnito flišno ploščo (25 × 25 cm). Ta je bila približno 10 cm pod površjem. Nekaj novcev je bilo raztresenih brez pravega reda, v težišču depoja (25 cm globoko) pa so bili urejeni v nevzporedne vrste, znamenje, da so bili prvotno spravljani v zvitkih oz. tulcih iz organskega materiala. Depo so prerastle korenine, ki so verjetno nekaj novcev raznesle v krogu do 1 m od večine depoja.¹⁵ Leta 1991 je ekipa Numizmatičnega kabineta Narodnega muzeja Slovenije z detektorjem kovin pregledala mesto odkritja in našla več predmetov približno 150 m od mesta odkritja depoja. Med njimi je bil rimski ključ z bronastim ročajem in železno brado.¹⁶ Korpus detektorskih najdb, ki jih je v zadnjih treh desetletjih uspelo pridobiti Narodnemu muzeju Slovenije, je obsežen. Najdbe so izkopali različni iskalci, žal pa so podatki o najdiščnih okoliščinah večinoma zelo skromni. Večji del tega gradiva je bil že vključen v študije,¹⁷ posebej so bile obravnavane štiri rimske najdbe, ki so morda povezane z rimsko vojsko.¹⁸

dating back to the Bronze Age.¹¹ The knowledge available to us today allows us to correct his assertion with regards to the rampart at Grad near Šmihel pod Nanosom, as Mehtilda Urleb identified the remains of Early Iron Age defensive architecture during the rescue excavations of the NW part of the hillfort's perimeter. The defensive architecture is possibly similar to the stonework rampart at Cvinger above Vir pri Stični and the Phase IV rampart at Libna.¹² We can also correct Battaglia on the subject of the hillfort at Obroba, the ramparts of which probably date to the Bronze or more precisely Late Bronze Age.¹³

Urleb reports that amateurs between the two world wars dug up many of the depressions representing the remains of buildings. She trial trenched one of them and found Roman pottery sherds, animal bones, iron nails and glass fragments.¹⁴

STRAY FINDS

From the mid-1980s onwards, numerous artefacts were found at Gradišče above Knežak with the help of metal detectors. Particularly important is the hoard of 386 Roman Republican *asses* from the mid-2nd century BC. It came to light in August 1986, in the S-SE part of the hillfort roughly 10 m from the outer rampart. The coins were placed in a pit measuring 30 cm across, lined with pieces of limestone as large as a fist and covered with a flysch slab measuring 25 x 25 cm. The slab was found some 10 cm below the surface. Some of the coins were lying haphazardly in the pit, while those in the centre of the hoard (25 cm deep) were arranged in differently oriented rows, suggesting they were originally stored in rolls or cases of organic material. The hoard was eventually disturbed by tree roots that probably pushed individual coins away from the main group in a circumference of roughly a metre.¹⁵ In 1991, a team from the Numismatic Cabinet of the National Museum of Slovenia examined the area using a metal detector and found several object some 150 m from the findspot of the hoard including a Roman key with a bronze bow and an iron bit.¹⁶ Over the following three decades, the National Museum obtained quite a vast body of finds from the site. They were dug up by different amateurs who provided very scarce context data. Most of the artefacts have already been examined,¹⁷ including four from the Roman period that received special attention as they indicate a connection with the Roman army.¹⁸

¹² Urleb 1990, 97–100.

¹³ Horvat 2005, 231–232; Bratina 2002–2004.

¹⁴ Urleb 1958–1959a.

¹⁵ *FMRSI* III, 53/2; zapisnik najditelja v arhivu Inštituta za arheologijo ZRC SAZU.

¹⁶ Istenič 1994–1995.

¹⁷ Laharnar 2012.

¹⁸ Laharnar 2015, 32, t. 4: 13–16.

¹¹ Battaglia 1927, 111–113.

¹² Urleb 1990, 97–100.

¹³ Horvat 2005, 231–232; Bratina 2002–2004.

¹⁴ Urleb 1958–1959a.

¹⁵ *FMRSI* III, 53/2; notes of the finder in the archives of the Institute of Archaeology ZRC SAZU.

¹⁶ Istenič 1994–1995.

¹⁷ Laharnar 2012.

¹⁸ Laharnar 2015, 32, Pl. 4: 13–16.

ARHEOLOGIJA ANTIČNE NASELBINE
IN NJENE NEPOSREDNE OKOLICE

DROBNE NAJDBE

Med dokumentiranimi posamičnimi najdbami z Gradišča nad Knežakom so predmeti in odlomki predmetov iz železa, svinca, bronu in drugih bakrovih zlitin. Gre za nakit in različne predmete noše, orodje, orožje in vojaško opremo, posodje ter razne nedoločljive predmete. Najdbe datiramo v pozno bronasto dobo (npr. odlomek bronastega srpa), starejšo železno (npr. odlomki trortaste, kačaste in certoških fibul), mlajšo železno (npr. notranjske različice certoških fibul vrste VIII^f, odlomki fibul latenskih shem) in rimsko dobo (*sl.* 2).

Rimske najdbe so iz avgustejske dobe in 1. st. (npr. fibule vrst Almgren 67, 70/73 in Aucissa, ključa, zvonice cilindrične oblike) ter iz 2. do 4. st. (npr. različne vrste močno profiliranih fibul, odlomek kolenčaste fibule, obročasta fibula z izrastkom, pasna okova in pasna spona,¹⁹ rovnica, lemež).

Pomembne so numizmatične najdbe. Ob omenjeni zakladni najdbi 386 republikanskih asov so z najdišča objavljeni: skupna najdba štirih denarijev, kovanih med letoma 58 in 32 pr. n. št., ki so jih našli na zunanji strani nasipa nasebine,²⁰ in 77 posamičnih rimskih novcev.²¹ Uporabo štirinajstih republikanskih asov, ki so bili sicer izdelani v prvi polovici 2. st. pr. n. št., moramo zaradi njihove slabe ohranjenosti in polovičenja datirati šele v pozno republikansko obdobje. V približno isti čas sodijo tudi: preluknjan denarij iz leta 110/109 pr. n. št., polovičen semis iz okoli leta 91 pr. n. št. in bronasti novc tipa "Divos Iulius", kovan leta 38 pr. n. št. Malo poznejših je osem Avgustovih bronastih novcev, ki jim sledijo še trije Tiberijevi in en Neronov as. Iz leta 69 je Otonov denarij, iz obdobja flavijske dinastije (69–96) pa dva denarija in trije bronasti novci. Iz skoraj stoletnega obdobja nervalno-antoninske dinastije (96–192) je dokumentiranih 21 novcev, od tega 5 denarijev, 4 sesterciji, 2 dupondija in 10 asov. Iz 1. ali 2. stoletja je tudi 5 asov, vendar jih zaradi obrabljenosti ni bilo mogoče natančneje opredeliti. Iz časa Severov (193–235) so le en denarij in dva sestercija, nato pa začnejo v obdobju vojaških cesarjev (235–285) v obtoku prevladovati antoninijani (teh je bilo najdenih 8) in sesterciji, najpogostejši bronast denar tega časa (najdeni so bili trije). Najmlajši rimski novc je centenional – iz let 330/333. Popolna odsotnost novcev iz druge polovice 4. stoletja, ki navadno prevladujejo v poznorimskem obtoku, bi lahko kazala vsaj na prekinitev denarnega gospodarstva, če že ne na opustitev nasebine.

¹⁹ Laharnar 2015, 32, t. 4: 13–15.

²⁰ FMRSI IV, 39/2.

²¹ FMRSI III, 53/1; FMRSI IV, 39/1; FMRSI V, 35.

ARCHAEOLOGY
OF THE ROMAN SETTLEMENT
AND ITS IMMEDIATE PROXIMITY

SMALL FINDS

The recorded stray finds from Gradišče above Knežak consist of objects and fragments of iron, lead, bronze and other copper alloys. They are pieces of jewellery and costume, tools, weapons and military equipment, vessels and different unidentifiable objects. They date to the Late Bronze (e.g. a fragment of a bronze sickle), Early Iron (e.g. fragments of a three-knobbed, a serpentine and several Certosa brooches) and Late Iron Ages (e.g. Notranjska variants of the VIII^f Certosa brooches, fragments of brooches of a La Tène construction), as well as the Roman period.

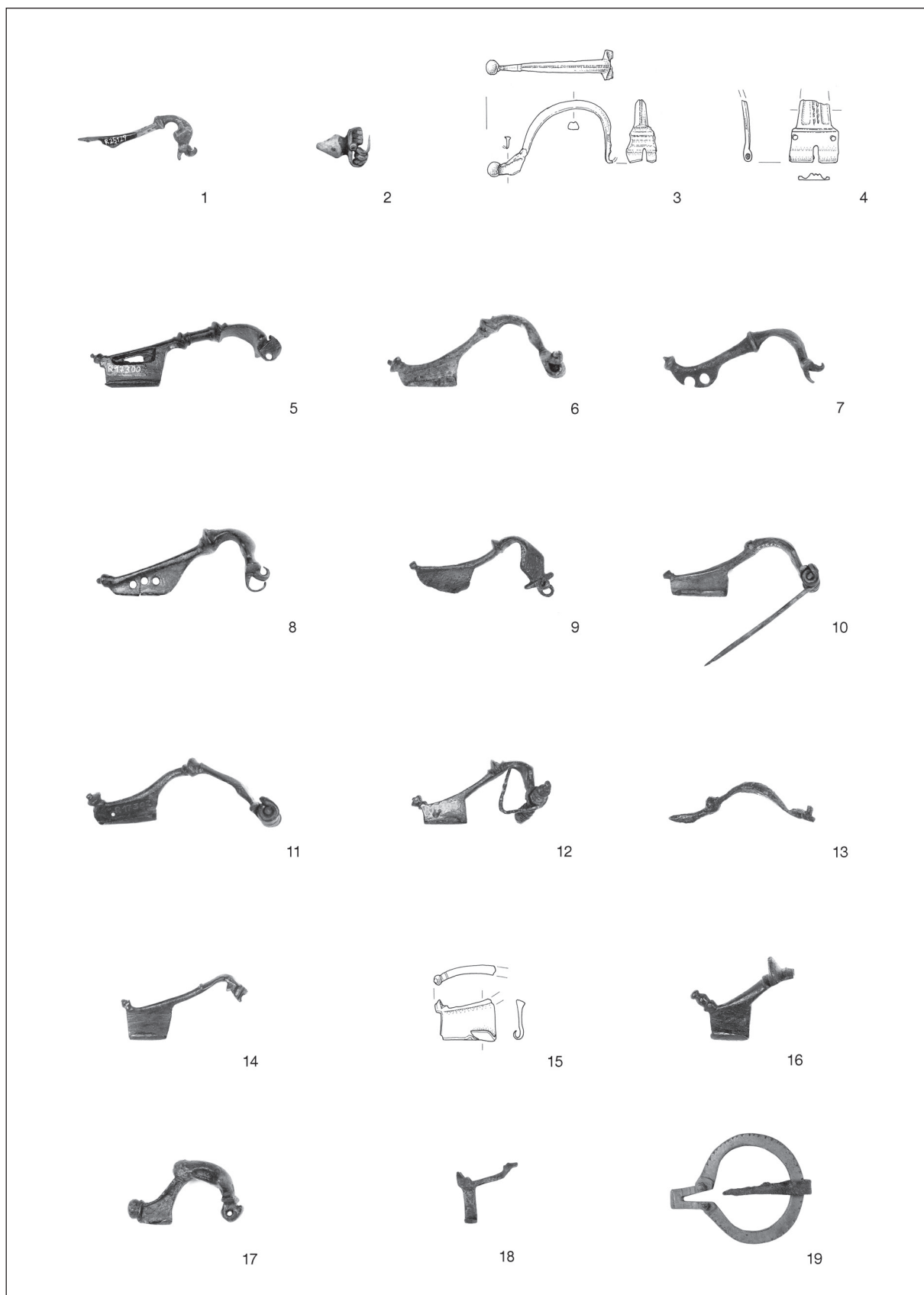
The Roman finds date to the Augustan period and the 1st century AD (e.g. Almgren 67, 70/73 and Aucissa brooches, two keys, a cylindrical bell), as well as the 2nd–4th centuries (e.g. different *kräftig profilierte Fibeln*, fragments of a knee-shaped brooch, penannular brooch with a knob, two belt fittings and a belt buckle,¹⁹ hoe, ploughshare).

The coin finds are very revealing. Apart from the above-mentioned hoard of 386 Republican *asses*, the site also yielded a group find of four *denarii* minted between 58 and 32 BC and recovered on the exterior side of the rampart,²⁰ as well as 77 individually recovered Roman coins.²¹ Fourteen Republican *asses* minted in the first half of the 2nd century BC should be dated to the Late Republican period on the basis of their worn condition and halving (i.e. deliberately cut into two). Roughly the same dating can also be attributed to a pierced *denarius* minted in 110/109 BC, a halved *semis* from ca. 91 BC and a bronze Divos Iulius coin minted in 38 BC. Eight bronze coins of Augustus are slightly later, followed by three *asses* of Tiberius and an *as* of Nero. A *denarius* of Otho was minted in 69. Two *denarii* and three bronze coins were minted under the Flavian dynasty (69–96). Twenty-one coins are recorded from the almost century-long Nerval-Antonine dynasty (96–192), of those five *denarii*, four *sestertii*, two *dupondii* and ten *asses*. Another five *asses* also date from the 1st–2nd centuries, but are too worn to be identified more precisely. One *denarius* and two *sestertii* date to the Severan period (193–235). Under the barracks emperors (235–285), the *antoniniani* (eight were found at Gradišče) and *sestertii* (most common bronze coins of the period, of which three were found at Gradišče) begin to dominate the monetary circulation. The last of the Roman coins is a centenionalis from 330/333. A complete absence of coins from the second half of the 4th century, which usually predominate in the Late Roman circulation, would indicate at least an interruption of the monetary economy in the area, if not an abandonment of the site.

¹⁹ Laharnar 2015, 32, Pl. 4: 13–15.

²⁰ FMRSI IV, 39/2.

²¹ FMRSI III, 53/1; FMRSI IV, 39/1; FMRSI V, 35.

Sl. 2: Gradišče nad Knežakom. Rimske fibule. Bron ali bakrova zlitina. M. = 1:2.
 Fig. 2: Gradišče above Knežak. Roman brooches. Bronze or copper alloy. Scale = 1:2.
 (Oblikovanje / Design: Ida Murgelj, Narodni muzej Slovenije.)

INTERPRETACIJA LIDARSKIH POSATKOV

Na podlagi lidarskih podatkov rekonstruiran načrt naselbine prikazuje predvsem sledi stanja zadnjega obdobja njene poselitve. To ima glede na številne antične drobne najdbe in podatke o odkritju zida z malto²² težišče v rimski dobi, čeprav morata biti njen obseg in arhitekturna zasnova v precejšnji meri podobna obsegu in zasnovi prazgodovinske oziroma železnodobne naselbine. Jedro železnodobne naselbine zamejujeta strmo severno pobočje in notranji okop, razširitev gradišča s spodnjo naselbinsko teraso in gradnjo zunanega okopa pa je morda, če verjamemo ugotovitvam Battaglia, mlajšeželeznodobni poseg. Ali so redkeje pozidano "delavniško" zahodno območje utrdili sočasno z gradnjo osrednjega dela gradišča ali morda pozneje, ne vemo.

Ob načrtu naselbine smo z lidarskimi podatki dobili tudi podobo krajine v okolici gradišča s številnimi arheološkimi sledovi, kot so linearne groblje, polja grobelj, škatlasta polja, ograde in ugreznjene poti. Pregled arhivskih podatkov o skromnih predhodnih raziskavah in prvi rezultati sondiranja dokazujejo železnodobno starost vsaj nekaterih sledov,²³ vendar o evoluciji gradiščne krajine še ne vemo veliko, tako da antični nastanek in uporaba nekaterih sledov nista izključena.

Skupina linearnih sledov jugovzhodno pod Gradiščem (sl. 1: f) odstopa od t. i. linearnih grobelj, za katere domnevamo prazgodovinsko starost (sl. 1: g), in je morda sled antične arhitekture. To pa zagotovo velja za ostanek pravokotnega objekta (stolpa) z dimenzijami približno 8 × 7 m na vzpetini Reber (729 m), jugovzhodno od Gradišča (sl. 1: h). Urlebova ga je sondirala leta 1957 in odkrila rimsko keramiko, slabo ohranjen zid in novca cesarja Konstantina II.²⁴ Antični stolp je bil umeščen na severnem robu vzpetine, ki jo sicer obdaja okop (sl. 1: i). Ta je verjetno prazgodovinska gradnja, ki pa ni oklepala naselbine, ampak verjetneje občasno pribežališče ali prostor za črede. Gradnja stolpa na Reberji je bila verjetno del obrambnih ukrepov prebivalcev Gradišča nad Knežakom v nemirnem poznorimskem času, ko je bilo Pivško v neposrednem zaledju sistema alpskih zapor.

ALS DATA INTERPRETATION

The plan of the hillfort reconstructed with the help of ALS data mainly shows the traces from the last period of occupation. Considering the numerous small finds from the Roman period and the information on the discovery of a mortar-bound wall,²² the main period of occupation presumably dates to the Roman period, although the extent and basic architectural layout must largely be rooted in prehistory, more precisely the Iron Age. The core of the Iron Age settlement is delimited by the precipices in the north and by the internal rampart, while extending the settlement onto the lower terrace and constructing the outer rampart, if Battaglia's findings are to be relied upon, may be a Late Iron Age intervention. It is not clear whether the less densely built-up west 'artisanal' extension was fortified simultaneously with the main part of the hillfort or possibly later.

ALS data also offer a better insight into the hillfort landscape with numerous features such as linear boundary earthworks, cairnfields, box fields, enclosures and hollow ways. An examination of the archival data on the few preliminary investigations and the initial results of trial trenching campaigns prove an Iron Age date of at least some of them,²³ but we know very little of the development of the hillfort landscape, hence a Roman date of part of the features cannot be excluded.

The group of linear traces SE below the hillfort (Fig. 1: f) differs from the presumably prehistoric linear earthworks (Fig. 1: g) and may represent evidence of Roman architecture. This is certainly true of the remains of a roughly 8 x 7 m large rectangular building (tower) located on the hill of Reber (729 m), SE of Gradišče (Fig. 1: h). Urleb's trial trenching at Reber in 1957 revealed Roman pottery, a poorly surviving wall and a coin of Constantine II.²⁴ The Roman tower was constructed at the northern edge of the elevation enclosed within a rampart (Fig. 1: i). The latter is probably a prehistoric earthwork that did not protect a settlement, but rather an occasional refuge or served as an animal enclosure. Constructing a tower at Reber was probably a defensive measure on the part of the inhabitants of Gradišče above Knežak in the tumultuous Late Roman period, when the Pivka area lay in the immediate hinterland of the *Claustra Alpium Iuliarum* barrier system.

²² Battaglia 1927, 108.

²³ Laharnar, Lozić, Štular 2016; Laharnar, Lozić, Štular 2017; Laharnar, Lozić, Štular 2019.

²⁴ Urleb 1958–1959b (najdišče, imenovano Gradišče na vrhu nad Knežakom); *FMRSI* I, 78 (najdišče, imenovano Vrh nad Knežakom); Horvat 2005, 231 (po reviziji je bilo ugotovljeno, da v objavi našete detektorske najdbe izvirajo z Gradišča nad Knežakom).

²² Battaglia 1927, 108.

²³ Laharnar, Lozić, Štular 2016; Laharnar, Lozić, Štular 2017; Laharnar, Lozić, Štular 2019.

²⁴ Urleb 1958–1959b (site named Gradišče na vrhu nad Knežakom); *FMRSI* I, 78 (site named Vrh nad Knežakom); Horvat 2005, 231 (a revision revealed that the finds recovered with a metal detector and listed in this publication originate from Gradišče above Knežak).

STATUS IN POMEN GRADIŠČA NAD KNEŽAKOM V RIMSKI DOBI

Številne rimske drobne najdbe in osvetlitev obstoja kompleksne in strnjene pozidave nakazujejo, da je bilo Gradišče nad Knežakom v rimski dobi zelo obljudeno. Načrt in oblika naselbinskega rastra dopuščata domnevo o obstoju naselbine urbanega videza.

Prostorska umestitev in obseg naselbine, potek naselbinskih teras in obrambne arhitekture ter komunikacije (poti) v bližini gradišča izvirajo že iz pozne prazgodovine oz. železne dobe. Ta hip ni jasen odnos gradišča do morebitne antične arhitekture ob poti neposredno pod njim, njegov pomen in moč v pozni rimski dobi poudarja tudi gradnja obrambnega stolpa na bližnji Rebri. Kontinuiteta in intenzivnost poselitve Gradišča nad Knežakom iz železne v rimsko dobo pričata o gospodarski moči prebivalcev, morda delno povezani s kmetijsko dejavnostjo. Na to nakazujejo številni sledovi intenzivne rabe tal v neposredni okolici.

V pravno-administrativnem pogledu smemo položaj antičnih prebivalcev Gradišča nad Knežakom, podobno kot razmišlja Andrej Gaspari na primeru Ulake nad Starim trgom pri Ložu,²⁵ razumeti kot lokalno skupnost, ki je prešla od statusa *civitas foederata* ali *tributaria* iz časa neposredno po rimski osvojitvi do položaja (*gens*) *adtributa* z dodelitvijo upravnemu centru po konsolidaciji rimske oblasti, pri tem pa so za dlje časa ohranili pravni položaj peregrinov (*peregrini*).²⁶ V primeru Gradišča nad Knežakom je bila rimski upravni center kolonija v Tergestu. Zgodovinarji namreč soglašajo, da je kraško-notranjsko zaledje, torej tudi Pivsko, sodilo pod jurisdikcijo kolonije *Tergeste*.²⁷ Zgodovinske okoliščine in tradicija železnodobne naselbine na Gradišču nad Knežakom se pa vendarle zdijo drugačne od ulaškega primera. Ulaka je najverjetneje sodila v južno obrobje mestnega ozemlja Emona²⁸ in je imela vlogo središčne naselbine. Tudi za Ulako je značilna kontinuiteta poselitve iz železne v rimsko dobo, a je v tem v primerjavi z drugimi notranjskimi gradišči na območju vzhodno od Javornikov izjema. Drugače je ob zgornji Pivki, v Košanski dolini in na Ilirskobistriškem takih točk več (sl. 3). Na podlagi drobnih najdb in zgovornih podatkov o gosti pozidavi notranjosti naselij, ki jih kaže arheo-

STATUS AND SIGNIFICANCE OF GRADIŠČE ABOVE KNEŽAK IN THE ROMAN PERIOD

The numerous Roman small finds, as well as the complex and dense architecture suggest that Gradišče above Knežak was highly populated in the Roman period. The layout even indicates a settlement of an urban appearance.

The location, size, settlement layout, fortifications, as well as the lines of communication around the hillfort all originate in late prehistory, i.e. the Iron Age. The available evidence does not reveal the relationship between the hillfort and the possible Roman architecture along the routeway immediately below it, though the construction of a defensive tower on the nearby hill of Reber certainly tells of the hillfort's significance and strength in the Late Roman period. The intensity and continuity of habitation at the hillfort from the Iron Age to the Roman period tell of the economic strength of its inhabitants, possibly connected with a specific agricultural activity. The latter is indicated by intensive land use in the immediate proximity.

Similarly as Andrej Gaspari posits for Ulaka above Stari trg pri Ložu,²⁵ we may see the Roman-period inhabitants of the hillfort at Gradišče above Knežak in administrative and legal terms as a local community that went from a *civitas foederata* or *tributaria*, in the time immediately after the Roman conquest, to that of (*gens*) *adtributa* belonging to an administrative centre after the consolidation of the Roman rule, retaining the legal status of *peregrini* over a long period.²⁶ Historians concur that the hinterland of the Kras and Notranjska, hence also the Pivka area and the hillfort at Gradišče above Knežak, fell under the jurisdiction of the colony of *Tergeste*.²⁷ However, the historical circumstances and the tradition of the Iron Age settlement at Gradišče differ from those of Ulaka. The settlement on the latter hill most probably lay in the southern periphery of the territory of Emona²⁸ and functioned as a locally central settlement. It witnessed a long-term occupation from prehistory to the Roman period as well, but in this it differs from other hillforts of Notranjska east of the Javorniki Hills that did not. Along the upper reaches of the River Pivka, in the Košana Valley and in the area of Ilirska Bistrica,

²⁵ Gaspari 2020.

²⁶ Glej Zaccaria 1992, 156; Zaccaria 2007, 136.

²⁷ Zaccaria 1992, 163–164.

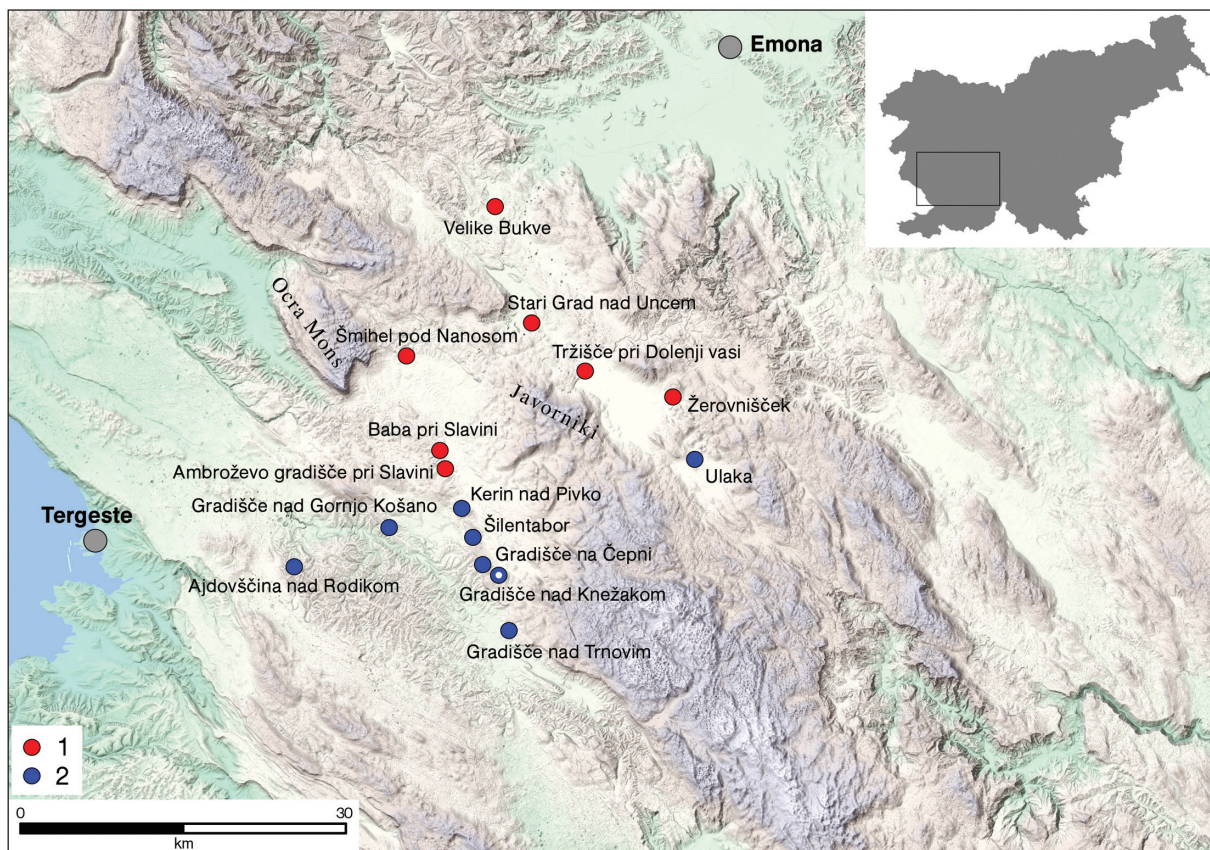
²⁸ Npr. Šašel Kos 2000, 96–97. Odkritje mejnika med Akvilejo in Emono pri Bevkah sproža tudi vprašanja glede obsega emonskega mestnega ozemlja v smeri Notranjske (Šašel Kos 2002, 381–382). Po mnenju Claudia Zaccarie se je mestno ozemlje Akvileje kot klin do Bevk zarilo med teritorija mest *Forum Iulii* (pri tem ostaja problem teritorialna pripadnost Posočja) in *Emona*, pri tem pa ostaja ločnica med ozemljem Tergesta in Emona na Javornikih (Zaccaria 2007, 137–139).

²⁵ Gaspari 2020.

²⁶ See Zaccaria 1992, 156; Zaccaria 2007, 136.

²⁷ Zaccaria 1992, 163–164.

²⁸ E.g. Šašel Kos 2000, 96–97. The location of the boundary stone between the territories of Aquileia and Emona, recovered at Bevke, also raises questions as to the extent of Emona's territory in the direction of Notranjska (Šašel Kos 2002, 377–379). According to Claudio Zaccaria, the territory of Aquileia wedged northwards to Bevke between the territories of Forum Iulii and Emona (the territorial affiliation of the region of Posočje is unclear), with the dividing line between the territories of Tergeste and Emona leading along the Javorniki Hills (Zaccaria 2007, 137–139).

Sl. 3: Geografska lega večine v besedilu omenjenih najdišč. 1 – naselbine (gradišča), ki so bile z rimskimi vojaškimi posegi ali dokončno vzpostavitev rimske oblasti opuščene; 2 – naselbine (gradišča) z jasno kontinuiteto v rimsko obdobje.

Fig. 3: Location of major sites mentioned in the text. 1 – settlements (hillforts) abandoned after Roman military interventions or the final establishment of Roman rule; 2 – settlements (hillforts) with continuous habitation from the Iron Age to the Roman period.

loška interpretacija lidarskih podatkov, kontinuiteto v rimsko dobo ugotavljamo tudi na Kerinu nad Pivko, Šilentaborju, Gradišču na Čepni, Gradišču nad Trnovim v Ilirski Bistrici in verjetno na Gradišču nad Gornjo Košano. Podobne naselbine moramo predvidevati tudi v Vipavski dolini.²⁹ Pri tem opozarjamo, da na tej točki raziskav ni jasna dinamika poselitve naštetih naselbin v celotnem rimskem obdobju. Številne drobne najdbe ne nasprotujejo domnevi, da so arhitekturni ostanki, prepoznani z lidarskimi podatki, predvsem poznorimska gradnja iz druge polovice 3. in 4. st., vendar so med najdbami tudi predmeti iz celotnega 1. in 2. st.³⁰ Božidar Slapšak ugotavlja izrazito zmanjšanje ali prekinitve poselitve Ajdovščine nad Rodikom in drugih kontinuiranih naselbin do druge polovice 2. st.³¹ To povezuje z dodelitvijo latinskega državljanstva peregrinim skupnostim pod jurisdikcijo Tergesta in razpadom njihove družbene zgradbe, ki se je zgodil z integracijo lokalnih elit v rimsko državljanstvo in v strukturo mestne kolonialne uprave.

²⁹ Prim. Sv Pavel nad Planino (Ciglencečki 2016, 420, sl. 2).

³⁰ Laharnar 2012; objava detektorskih najdb in prikazi lidarskih podatkov so v pripravi.

³¹ Slapšak 2003, 250.

such settlements are common (Fig. 3). The small finds and ALS data on densely built-up interiors of these settlements allow us to posit the Iron Age - Roman Age continuity at Kerin above Pivka, Šilentabor, Gradišče at Čepna, Gradišče above Trnovo near Ilirska Bistrica and probably also Gradišče above Gornja Košana. Similar settlements are to be expected in the Vipava Valley.²⁹ We should note that the settlement dynamics at these sites throughout the Roman period have not been tackled yet. The multitude of small finds from the Late Roman period allows for the possibility that the architectural remains mainly represent Late Roman constructions from the second half of the 3rd and the 4th centuries, although the recovered artefacts also include those from the whole of the 1st and 2nd centuries.³⁰ Božidar Slapšak observed a significant decrease or abandonment of the settlement at Ajdovščina above Rodik, as well as decreased habitation at other continuously inhabited settlements up to the second half of the 2nd century.³¹ He associated this with the con-

²⁹ Cf. Sv Pavel above Planina (Ciglencečki 2016, 420, Fig. 2).

³⁰ Laharnar 2012; the publication of the metal detector finds and ALS data interpretations is in preparation.

³¹ Slapšak 2003, 256–257.

Vendar, če presojamo poselitev skozi prizmo kronologije drobnih najdb (predvsem noveše dokumentacije o novčnih najdbah), omenjena prekinitev oziroma morebitna zmanjšana intenzivnost izrabe lokacije, skrčenje naselbine ali manjša kupna moč prebivalcev,³² tako za rodiško Ajdovščino³³ kot za Gradišče nad Knežakom, ni bila izrazita.

Pri tem je pomembno, da pomembnejša gradišča južnega obrobja Spodnje Pivke (Baba in Ambroževo gradišče pri Slavini) in Notranjske vzhodno od Javornikov (Stari grad nad Uncem, Tržišče pri Dolenji vasi, Žerovnišček pri Bločicah) z izjemo Ulake (sl. 3) izrazite kontinuitete iz železne v rimsko dobo ne kažejo, saj zadnje obdobje njihove poselitve, ki je praviloma povezana z navzočnostjo in dejavnostjo rimske vojske, datiramo v avgustejsko obdobje oziroma najpozneje v prvo polovico 1. st. n. št.³⁴ Nasprotno pa na Gradišču nad Knežakom in v drugih naštetih naselbinah z nakazano kontinuiteto v rimsko dobo rimskih vojaških najdb iz okupacijske faze ne poznamo oz. jih je bistveno manj (npr. svinčenih izstrelkov za pračo in drugega orožja, okovnih žebeljčkov vojaških obuval). Sklepamo, da je tako stanje odraz različnih politik domorodnih skupnosti do rimske kolonialne in osvajalske politike ter torej s tem povezane kontinuitete ali diskontinuitete njihovih naselbin po rimski osvojitvi.

Zahvale

Prispevek je bil napisan v okviru raziskovalnega projekta *Predmeti in krajine. Strukturiranost notranjskih železnodobnih skupnosti* (št. J6-8251), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Za pomoč, koristne diskusije in nasvete iskrena hvala Jani Horvat, Benjaminu Štularju, Janki Istenič, Marjeti Šašel Kos in Andreju Gaspariju.

ferral of Latin citizenship to the peregrine communities under the jurisdiction of Tergeste and the disintegration of their internal social structure, which occurred when the local elites became Roman citizens and integrated the structures of the colonial administration. However, the chronology of the small finds (particularly the recent numismatic evidence) shows that the already mentioned interruption or possibly decreased intensity of site use, the shrinkage of the settlements or a decreased purchasing capacity of the local population³² were not so significant, either at Ajdovščina³³ or Gradišče above Knežak.

We should also note that the more prominent hillforts on the southern fringes of the Spodnja Pivka Valley (Baba and Ambroževo gradišče near Slavina) and Notranjska east of the Javorniki Hills (Stari grad above Unec, Tržišče near Dolenja vas, Žerovnišček near Bločice), with the exception of Ulaka (Fig. 3), do not show a conspicuous continuity of habitation from the Iron Age to the Roman period. The last period of the Iron Age occupation on these hillforts is usually associated with the presence and activities of the Roman army and dated to the Augustan period or the first half of the 1st century AD at the latest.³⁴ In contrast, Gradišče above Knežak and other hillforts with a presumed continuity into the Roman period yielded no or considerably less Roman military finds from the occupation phase, for example lead slingshot, other weapons, hobnails of military footwear. This likely reflects the different reactions of the local communities to the Roman expansionist policies, resulting in either continuity or abandonment of the settlements after the Roman conquest.

Acknowledgements

The authors acknowledge the financial support from the Slovenian Research Agency as part of the J6-8251 research project titled 'Predmeti in krajine. Strukturiranost notranjskih železnodobnih skupnosti / Objects and landscapes. Structure of the Iron Age communities in Notranjska'.

We wish to thank Jana Horvat, Benjamin Štular, Janka Istenič, Marjeta Šašel Kos and Andrej Gaspari for their help, useful discussions and professional advice.

Translation: Andreja Maver

³² Slapšak 2003, 250, op. 55.

³³ FMRSI V, 17; FMRSI VI, 28.

³⁴ Laharnar 2015, 14–22. Grad pri Šmihelu pod Nanosom pa je bil opuščen že po rimskem vojaškem posegu sredi 2. st. pr. n. št. (Horvat 2002; Laharnar 2015, 11–14, 24).

³² Slapšak 2003, 257, Fn. 55.

³³ FMRSI V, 17; FMRSI VI, 28.

³⁴ Laharnar 2015, 14–22. Grad near Šmihel pod Nanosom was already abandoned after the Roman military intervention in the mid-2nd century BC (Horvat 2002; Laharnar 2015, 11–14, 24).

SEZNAM NOVČNIH NAJDB / LIST OF COIN FINDS

Knežak
Knežak – Gradišče

POSAMIČNA NAJDBA / STRAY FINDS

Rim / Rome

Republika / Republic

*1	D	110–109 pr. n. št. / BC	Rom	RRC 300/1
2	-			
*15	As	1. pol. 2. st. pr. n. št. / 1 st h. of 2 nd cent. BC	Rom	RRC ?
*16	Sem	okoli 91 pr. n. št. / ca. 91 BC	Rom	RRC 339/2

Augustus

*17	Dp	16 pr. n. št. / BC	Rom	RIC 378
*18	-			
*22	As	16–6 pr. n. št. / BC	Rom	RIC ?
*23	As	7–6 pr. n. št. / BC	Rom	RIC ?

Tiberius

*24	As	14–37	Rom	RIC ?
-----	----	-------	-----	-------

(Divus Augustus)

*25	-			
*26	As	15–16	Rom	RIC 72

Nero

*27	As	54–68	Rom	RIC ?
-----	----	-------	-----	-------

Otho

*28	D	69	Rom	RIC 10
-----	---	----	-----	--------

Vespasianus

*29	D	77–78	Rom	RIC 964
-----	---	-------	-----	---------

Domitianus

*30	D	88–89	Rom	RIC 669
*31	Dp	81–96	Rom	RIC ?
*32	As	81–96	Rom	RIC ?
*33	As	87	Rom	RIC 550

Nerva

*34	D	97	Rom	RIC 14
-----	---	----	-----	--------

Traianus				
*35	S	98–117	Rom	RIC ?
Hadrianus				
*36	D	119–122	Rom	RIC 80b
*37	Dp	117–138	Rom	RIC ?
*38	-			
*39	As	117–138	Rom	RIC ?
*40	-			
*41	As	125–128	Rom	RIC 678
Antoninus Pius				
*42	D	139	Rom	RIC 49b
*43	D	140–143	Rom	RIC 102c
*44	S	138–161	Rom	RIC ?
*45	As	148–149	Rom	RIC 860a
*46	As	150–151	Rom	RIC 880
(Diva Faustina I.)				
*47	Dp	od 141 / from 141	Rom	RIC 1155
(Faustina II.)				
*48	As	147–161	Rom	RIC 1389b
M. Aurelius				
*49	D	168	Rom	RIC 191
*50	-			
*51	As	161–180	Rom	RIC ?
(Faustina II.)				
*52	As	161–176	Rom	RIC ?
Commodus				
*53	S	178	Rom	RIC 1588
*54	S	180–192	Rom	RIC ?
Elagabalus				
*55	D	218–222	Rom	RIC 83A
Severus Alexander				
*56	S	222	Rom	RIC 393
*57	S	232	Rom	RIC 531d

Gordianus III.					
*58	An	238–240	Rom	RIC ?	
*59	An	240	Rom	RIC 34	
*60	S	241–243	Rom	RIC 307a	
*61	S	243–244	Rom	RIC 333	
Philippus I.					
*62	An	247–249	Rom	RIC 57	
*63	S	244–249	Rom	RIC 172a	
Trebonianus Gallus					
*64	An	251–253	Rom	RIC 41	
Valerianus I.					
*65	An	254–256	Rom	RIC 106A MIR 75c	
Gallienus					
*66	An	260–268	?	RIC ? MIR ?	?
(Salonina)					
*67	An	253–260	?	RIC ? MIR ?	
Probus					
*68	An	276–282	Rom	RIC 207	R €
Obdobje kovanja / Minting period 330–341					
Constantinus I. (Constantinus II.)					
*69	Cen	330–333	Tes	RIC 184	SMTSA
Nedoločljiv / Unidentifiable					
*70	-				
*74	As	1.–2. st. / 1 st –2 nd c.	Rom	RIC ?	
*75	An	2. pol. 3. st. / second half of 3 rd c.	?	RIC ?	?
Rimsko provincialno kovanje / Roman provincial coinage					
Gallia					
Augustus					
*76	AE	16 pr. n. št.–14 / 16 BC–14	Nemausus	RPC 523–525 RIC 155–161	

- 1 LJ 0015182. Preluknjaj / Pierced. T. / W.: 3,61 g. F = 19 mm. Pol. peč. / Die axis: 11. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1-11.*
- 2 LJ 0024417. T. / W.: 23,42 g. Pol. peč. / Die axis: 10. Izrabljen / Worn. *FMRSI V 35-1.*
- 3 LJ 0024416. T. / W.: 23,35 g. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI V 35-2.*
- 4 LJ 0015207. Polovičen / Halved. T. / W.: 19,24 g. Dim. / Size: 35 × 17 mm. Pol. peč. / Die axis: 9. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-1.*
- 5 LJ 0014701. Polovičen / Halved. T. / W.: 13,89 g. Pol. peč. / Die axis: 7. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-2.*
- 6 LJ 0015206. Polovičen / Halved. T. / W.: 13,67 g. Dim. / Size: 31 × 15 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-3.*
- 7 LJ 0014713. Polovičen / Halved. T. / W.: 11,38 g. F = 30,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-4.*
- 8 LJ 0015208. 3/4-tinjen / Cut to three quaters. T. / W.: 10,05 g. F = 28 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-5.*
- 9 LJ 0014716. Polovičen / Halved. T. / W.: 8,48 g. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-6.*
- 10 LJ 0014714. Četrтинjen / Cut to a quater. T. / W.: 6,26 g. Pol. peč. / Die axis: 8. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-7.*
- 11 LJ 0024418. Polovičen / Halved. T. W.: 6,24 g. Pol. peč. / Die axis: 7. Izrabljen / Worn. *FMRSI V 35-3.*
- 12 LJ 0014717. Preluknjaj, polovičen / Pierced, halved. T. / W.: 5,96 g. Pol. peč. / Die axis: 9. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-8.*
- 13 LJ 0014715. Polovičen / Halved. T. / W.: 5,74 g. Pol. peč. / Die axis: 7. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-9.*
- 14 LJ 0024419. Polovičen / Halved. T. / W.: 5,61 g. Pol. peč. / Die axis: 8. Izrabljen / Worn. *FMRSI V 35-4.*
- 15 LJ 0014699. Preluknjaj, polovičen / Pierced, halved. T. / W.: 5,3 g. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-10.*
- 16 LJ 0014700. Polovičen / halved. T. / W.: 4,34 g. Pol. peč. / Die axis: 9. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1-12.*
- 17 LJ 0015221. T. / W.: 11,57 g. F = 26,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 7. Odlično ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1-14.*
- 18 LJ 0024796. Av.: Kopf r. / head r. T. / W.: 8,36 g. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI V 35-5.*
- 19 LJ 0014658. T. / W.: 8,05 g. F = 26 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen. / Worn. *FMRSI IV 39/1-15.*
- 20 LJ 0014698. Polovičen / Halved. T. / W.: 4,4 g. F = 25 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-16.*
- 21 LJ 0014659. Polovičen / Halved. T. / W.: 4,21 g. Pol. peč. / Die axis: 12. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-17.*
- 22 LJ 0014660. Preluknjaj, fragmentiran / Pierced, fragmented. T. / W.: 1,41 g. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-18.*
- 23 LJ 0024795. Av.: Glava levo / Head left. T. / W.: 7,13 g. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI V 35-6.*
- 24 LJ 0015222. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 7,21 g. Dim. / Size : 26 × 27 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-19.*
- 25 LJ 0014704. T. / W.: 8,01 g. F = 26 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1-20.*
- 26 LJ 0014703. T. / W.: 6,16 g. F = 25 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-21.*
- 27 LJ 0015220. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 9,83 g. Dim. / Size: 26 × 27 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-22.*
- 28 LJ 0015187. Suberat / Plated coin. T. / W.: 2,06 g. Dim. / Size: 16 × 18 mm. Pol. peč. / Die axis: 8. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1-23.*
- 29 LJ 0015188. T. / W.: 2,39 g. Dim. / Size: 17,5 × 18 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1-24.*
- 30 LJ 0015191. T. / W.: 2,94 g. Dim. / Size: 17,5 × 18,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 7. Odlično ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1-25.*
- 31 LJ 0005789. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 8,02 g. F = 26,5 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI III 53/1-1.*
- 32 LJ 0014718. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 5,9 g. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-26.*
- 33 LJ 0015205. T. / W.: 9,79 g. Dim. / Size: 26 × 28 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Zelo lepo ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1-27.*
- 34 LJ 0015192. T. / W.: 2,93 g. Dim. / Size: 17 × 18,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Zelo lepo ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1-28.*
- 35 LJ 0015201. T. / W.: 21,72 g. Dim. / Size: 32,5 × 33 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-29.*
- 36 LJ 0015193. T. / W.: 3,11 g. Dim. / Size: 17,5 × 18,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Odlično ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1-30.*
- 37 LJ 0005172. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 9,2 g. Dim. / Size: 25 × 26 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI III 53/1-2.*
- 38 LJ 0014711. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 9,56 g. F = 24 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-31.*
- 39 LJ 0014712. Fragmentiran, določitev po portretu / Fragmented, portrait identification. T. / W.: 6,52 g. F = 25 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1-32.*
- 40 LJ 0024784. T. / W.: 14,06 g. Pol. peč. / Die axis: 5. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI V 35-7.*
- 41 LJ 0015212. T. / W.: 9,48 g. Dim. / Size: 26 × 26,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1-33.*
- 42 LJ 0015189. Suberat / Plated coin. T. / W.: 2,2 g. Dim. / Size: 17 × 18 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1-34.*
- 43 LJ 0015194. T. / W.: 3,09 g. F = 18 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Odlično ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1-35.*

- 44 LJ 0015202. T. / W.: 19,71 g. Dim. / Size: 28 × 29 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1–36.*
- 45 LJ 0015215. T. / W.: 9,97 g. Dim. / Size: 26 × 28 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–37.*
- 46 LJ 0015216. T. / W.: 8,23 g. Dim. / Size: 26 × 26,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 7. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–38.*
- 47 LJ 0015218. T. / W.: 12,52 g. Dim. / Size: 25 × 25,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 1. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–39.*
- 48 LJ 0015214. T. / W.: 10,17 g. Dim. / Size: 24 × 25 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–40.*
- 49 LJ 0015190. T. / W.: 3,02 g. Dim. / Size: 18 × 19 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–41.*
- 50 LJ 0014707. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 7,33 g. F = 24 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1–42.*
- 51 LJ 0014710. Določitev po portretu / Portrait identification. T. / W.: 6,77 g. F = 23 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1–43.*
- 52 LJ 0015217. T. / W.: 8,84 g. F = 24 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1–44.*
- 53 LJ 0031019. T. / W.: 25,84 g. F = 30,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI V 35–8.*
- 54 LJ 0015219. Rv.: sedeča figura d. / seated figure r. T. / W.: 16,65 g. Dim. / Size: 26 × 28 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1–45.*
- 55 LJ 0015195. T. / W.: 2,63 g. Dim. / Size: 19 × 20 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Zelo lepo ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1–46.*
- 56 LJ 0015203. T. / W.: 18,53 g. Dim. / Size: 31 × 30 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–47.*
- 57 LJ 0015204. T. / W.: 22 g. Dim. / Size: 31,5 × 30 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–48.*
- 58 LJ 0015196. Suberat / Plated coin. T. / W.: 3,57 g. Dim. / Size: 21 × 22 mm. Zelo lepo ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1–49.*
- 59 LJ 0015197. T. / W.: 3,3 g. Dim. / Size: 20,5 × 22 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–50.*
- 60 LJ 0015211. T. / W.: 18,96 g. F = 31 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Zelo lepo ohranjen / Excellently preserved. *FMRSI IV 39/1–51.*
- 61 LJ 0015210. T. / W.: 17,65 g. Dim. / Size: 30 × 29 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–52.*
- 62 LJ 0015198. T. / W.: 3,02 g. Dim. / Size: 20 × 24 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–53.*
- 63 LJ 0015209. T. / W.: 13,83 g. F = 29 mm. Pol. peč. / Die axis: 1. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–54.*
- 64 LJ 0015199. T. / W.: 2,81 g. Dim. / Size: 22 × 19 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–55.*
- 65 LJ 0024787. T. / W.: 2,34 g. Pol. peč. / Die axis: 1. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI V 35–9.*
- 66 LJ 0014705. T. / W.: 2,34 g. F = 17 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1–57.*
- 67 LJ 0014702. T. / W.: 1,54 g. F = 18 mm. Izrabljen / Worn. *FMRSI IV 39/1–56.*
- 68 LJ 0015213. T. / W.: 2,56 g. Dim. / Size: 21 × 21,5 mm. Pol. peč. / Die axis: 6. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–58.*
- 69 LJ 0008309. T. / W.: 2,06 g. Dim. / Size: 16 × 17 mm. Pol. peč. / Die axis: 12. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–59.*
- 70 LJ 0014670. Ožgan / Burnt. T. / W.: 9,94 g. F = 23 mm. Zelo močno izrabljen / Heavily worn. *FMRSI IV 39/1–60.*
- 71 LJ 0014709. T. / W.: 9,08 g. F = 25,5 mm. Zelo močno izrabljen / Heavily worn. *FMRSI IV 39/1–61.*
- 72 LJ 0014706. T. / W.: 8,24 g. F = 25 mm. Zelo močno izrabljen / Heavily worn. *FMRSI IV 39/1–62.*
- 73 LJ 0014708. T. / W.: 5,55 g. F = 24,5 mm. Zelo močno izrabljen / Heavily worn. *FMRSI IV 39/1–63.*
- 74 LJ 0022982. Fragmentiran / Fragmented. T. / W.: 4,96 g. Zelo močno izrabljen / Heavily worn. *FMRSI V 35–10.*
- 75 LJ 0040379. T. / W.: 0,7 g. Dim. / Size: 15 × 17 mm. Zelo močno izrabljen / Heavily worn. *FMRSI VI 54–1.*
- 76 LJ 0030522. Četrтинjen / Cut to a quarter. T. / W.: 3,07 g. Izrabljen / Worn. *FMRSI V 35–11.*
- 77 LJ 0015200. T. / W.: 13,73 g. Dim. / Size: 28 × 30 mm. Pol. peč. / Die axis: 9. Dobro ohranjen / Good condition. *FMRSI IV 39/1–13.*

- BATTAGLIA, R. 1927, Necropoli e Castellieri dell' età del ferro del Carnaro. – *Bulletino di paleontologia italiana* 47, 93–115.
- BRATINA, P. 2000–2004, Knežak. Knežak – gradišče Obroba. – *Varstvo spomenikov* 39–41. *Poročila 2000–2004* (2006), 72.
- BURŠIČ-MATIJAŠIČ, K. 1988–1989, Gradina Vrčin u okviru brončanog doba Istre (Der Ringwall Vrčin im Rahmen der Bronzezeit Istriens). – *Arheološki vestnik* 39–40, 475–494.
- CIGLENEČKI, S. 1985, Potek alternativne ceste Siscija-Akvileja na prostoru zahodne Dolenjske in Notranjske v času 4. do 6. stoletja (Der Verlauf der Alternativstrasse Siscia- Aquileia im Raum von Westdolenjsko und Notranjsko in der Zeitspanne vom 4. bis 6. Jh.). – *Arheološki vestnik* 36, 255–284.
- CIGLENEČKI, S. 2016, *Claustra Alpium Iuliarum, tractus Italiae circa Alpes* and the defence of Italy in the final part of the Late Roman period. – *Arheološki vestnik* 67, 409–424.
- FMRSI I: P. Kos, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien I* (Berlin 1988).
- FMRSI III: P. Kos, A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien III* (Berlin 1995).
- FMRSI IV: A. Šemrov, P. Kos, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien IV* (Berlin 1998).
- FMRSI V: A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien V* (Mainz am Rhein 2004).
- FMRSI VI: A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien VI* (Wetteren 2010).
- GASPARI, A. 2020, Ulaka. – V / In: J. Horvat, I. Lazar, A. Gaspari (ur. / eds.), *Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru / Minor Roman settlements in Slovenia*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 40, 141–171.
- GUŠTIN, M. 1978, Gradišča železne dobe v Sloveniji (Typologie der eisenzeitlichen Ringwälle in Slowenien). – *Arheološki vestnik* 29, 100–121.
- HORVAT, J. 2002, The Hoard of Roman Republican Weapons from Grad near Šmihel / Zaklad rimskega republikanskega orožja z Gradu pri Šmihelu pod Nanosom. – *Arheološki vestnik* 53, 117–192.
- HORVAT, J. 2005, Poselitev na Pivškem in ob zgornjem toku Reke od pozne bronaste dobe do pozne antike / Settlement in the Pivka Area and along the upper Course of the Reka River from the Late Bronze Age to the Late Antique Period. – V / In: *Kras. Voda in življenje v kamniti pokrajini / Kras. Water and Life in a rocky Landscape*, 220–248, Ljubljana.
- ISTENIČ, J. 1994–1995, Knežak – Gradišče nad Knežakom. – *Varstvo spomenikov* 36 (1997), 250–251.
- LAHARNAR, B. 2012, *Notranjska med prazgodovino in antiko*. – Disertacija / PHD thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani (neobjavljeno / unpublished).
- LAHARNAR, B. 2015, The Roman army in the Notranjska region / Rimska vojska na Notranjskem. – V / In: J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat (ur. / eds.), *Evidence of the Roman army in Slovenia / Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, Katalogi in monografije 41, 9–41.
- LAHARNAR, B., E. LOZIĆ, B. ŠTULAR 2016, Prazgodovinska krajina Knežaka in Ilirske Bistrice. – V / In: P. Stipančič, B. Djurić, M. Črešnar (ur. / eds.), *Arheologija v letu 2015, dediščina za javnost. Zbornik povzetkov*, 30, Ljubljana.
- LAHARNAR, B., E. LOZIĆ, B. ŠTULAR 2017, Sondiranje arheoloških znakov pred Gradiščem nad Knežakom. – V / In: B. Djurić, P. Stipančič (ur. / eds.), *Arheologija v letu 2016, dediščina za javnost. Zbornik povzetkov*, 27.
- LAHARNAR, B., E. LOZIĆ, B. ŠTULAR 2019, Structured Iron Age landscape in the hinterland of Knežak (SW Slovenia). – V / In: D. C. Cowley, M. Fernández-Götz, T. Romankiewicz, H. Wendling (ur. / eds.), *Rural Settlement. Relating buildings, landscape, and people in the European Iron Age*, 247–255.
- MÜLLNER, A. 1880, Archäologische Excursus nach Süd-Steiermark und Krain. – *Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* NF 6, 21–26.
- PLENIČAR, M. 1959, Tektonski okni pri Knežaku (Two tectonic windows at Knežak). – *Geologija* 5, 5–10.
- SLAPŠAK, B. 2003, O koncu prazgodovinskih skupnosti na Krasu / The end of prehistoric communities in the Karst region. – *Arheološki vestnik* 54, 243–257.
- ŠAŠEL, J. 1975, Rimske ceste v Sloveniji. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 74–104, Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS, M. 2000, Rimski napis iz Šmarate (Römische Inschriften von Šmarata). – *Kronika* 48, 95–101.
- ŠAŠEL KOS, M. 2002, The boundary stone between Aquileia and Emona / Mejnik med Akvilejo in Emono. – *Arheološki vestnik* 53, 373–382.
- ŠEBELA, S. 2005, Tektonske zanimivosti Pivške kotline / Tectonic sights of the Pivka basin. – *Acta carsologica* 34/3, 566–581.
- URLEB, M. 1958–1959a, Gradišče nad Knežakom. – *Varstvo spomenikov* 7 (1960), 285.
- URLEB, M. 1958–1959b, Gradišče na vrhu nad Knežakom. – *Varstvo spomenikov* 7 (1960), 285.
- URLEB, M. 1975, Gradišča v Pivški kotlini. – V / In: *Ljudje in kraji ob Pivki* 1, 62–71, Postojna.
- URLEB, M. 1990, Grad pri Šmihelu pod Nanosom. Rezultati zaščitnih izkopavanj (Grad bei Šmihel unter dem Nanos. Resultate der Schutzgrabungen). – *Arheološki vestnik* 41, 89–104.
- ZACCARIA, C. 1992, Regio X. Venetia et Histria. Tergeste - Ager Tergestinus et Tergesti adtributus. – V / In: *Supplementa Italica* n. s. 10, 139–283, Roma.
- ZACCARIA, C. 2007, Tra Natisone e Isonzo. Aspetti amministrativi in età romana. – V / In: M. Chiabà, P. Maggi, C. Magrini (ur. / eds.), *Le Valli del Natisone e dell'Isonzo tra Centroeuropa e Adriatico*, Atti del convegno internazionale di studi, San Pietro do Natisone (UD) 15–16 settembre 2006, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 20, 129–144.

Boštjan Laharnar
Narodni muzej Slovenije
Prešernova cesta 20
SI-1000 Ljubljana
bostjan-laharnar@nms.si

Edisa Lozić
Universität Graz
Institut für Antike
Universitätsplatz 3/II
A-8010 Graz
edisalozic@gmail.com

Alenka Miškec
Narodni muzej Slovenije
Prešernova cesta 20
SI-1000 Ljubljana
alenka.miscec@nms.si